

EGY 19. SZÁZADI SZENTEMBER – ÖKRÖS JÓZSEF

Mind a katolikus, mind a protestáns népnyelv *szentembernek* nevezi azokat az egyéneket, akik a közösség vallásos életében bizonyos feladatokat, szerepeket felvállalnak. A szentemberek a hagyomány keretein belül „eleven erővel, gazdag változatossággal” képviselik és jelenítik meg a közösségi vallási igényeit. Újításukat a közösség pedig „szívesen ismeri el magáénak”.¹ Alig ismerünk úgy egy-két alkotót, mint például a Bálint Sándori idézetben szereplő Orosz Istvánt,² az utóbb több kutatót is érdeklő jászárokszállási Varga Lajost,³ vagy a Szeged környéki Engi Tüdő Vincét,⁴ akiről először Grynaeus Tamás írt 1972-ben, majd 1995-ben Sávai Jánossal közösen publikált kötetükben. Melléjük szeretném most Ökrös Józsefet, a kunszentmártoni szentembert emelni.

Ökrös József, Kunszentmárton 19. századi szentembere

Életrajzát, családjá történetét maga megírta az 1850-es években, amelyben az Ökrös-család származását mutatja be a 17. századtól az 1800-as évek közepéig.⁵ Eszerint a szegedi eredetű család Kiskunmajsán és Tizasason keresztül került Kunszentmártonba. Feltűnő a családtörténetben, hogy kiemeli elődei vállalkozó szellemét. Édesapjánál, Ökrös Ferencnél fontosnak tartja elmondani, hogy kiváló vőfély és kedvelt társasági ember volt. Önmagát gondos, körültekintő és megbízható embernek mutatja be, aki nemcsak megözvegyült édesanyját gondozta, hanem megárvult testvéreit is kiházasította, mesterségében pedig jól működött. Elbeszéli apja és a maga házasságkötéseit.

Ökrös József 1816. március 19-én született Kunszentmártonban Ökrös Ferenc takácsmester és Ferentzi (Szénási) Erzsébet gyermekeként. Az elemi iskolai két vagy három osztályt az 1820-as évek közepén végezhette, majd apjánál tanulta a takács mesterséget. 1835-ben indult vándorútra: Csongrádra, onnan Mohácsra ment. Innen tért vissza Kunszentmártonba 1837-ben. 1838-ban lépett be a céhbe. A céhes iratok alapján azonban a takács céhnek már 1837. június 11-én lett mes-

¹ BÁLINT 1981. 54.

² BÁLINT 1942.; BÁLINT 1981.

³ ANTALÓCZY 1986.; LUGOSSY 1998.

⁴ GRYNAEUS 1972/1973.; SÁVAI – GRYNAEUS 1994.

⁵ JÓZSA 1998. Helytakarékoság miatt nincs módunk itt közölni azt a forrásanyagot, amelyre támaszkodva Ökrös József énekeit, prózai szövegeit elemeztük. Ezek nagy része azonban elolvasható a következő publikációkban: BARNA 1998., 2001., 2004.; JÓZSA 1998.

terként tagja.⁶ 1839-ben november 24-én megházasodott, nőül vevén magának „Szabo Annát, Szabo Janos Tanátsnok Ur Leányát”. 1893. január 21-én halt meg. Sírjának helyét nem ismerjük. Fényképe nem maradt fenn.

Családtörténetét összekötötte Kunszentmárton török utáni, 18. század eleji újratelepítésének és általában a céhek, különösen pedig a helyi céhek történeti leírásával. Ezek identitástudatának valószínűleg két fontos pillérét jelentették. Maga és felmenői a 17. századig takácsmesterek voltak, ám nem kunszentmártoniak. A céhek történetét bemutató fejezete mutatja múlt iránti érdeklődését. Jelzi, tudja, hogyan és miért kell a történelmet és történelmi tudatunkat újra és újra megszerkeszteni.

Az ún. „Megszálló levél”, a város 1719. évi újra megszállásának története, amelynek a tanácsi jegyzőkönyvből kimásolt változatai mintegy a „kunszentmártoniság” igazoló okmányai voltak abban az időben. A helyi polgárjogok a redemptióban való részvételhez kötődtek, s a „Megszálló levél” ennek egyfajta igazolása volt. Ezért a legtöbb helyi birtokos család elhelyezte másolatát családi irattárában. Az a körülmény, hogy Ökrös József ezt lemásolta és a családja, valamint a céhek történetével egy füzetbe összefűzve őrizte, mutatja érzelmi meggyőződését. Egyúttal jelzi tudatos törekvését is, hogy igényt tart a tősgyökeres kunszentmártoni minősítésre, amelyet már Kunszentmártonba költöző apja, Ökrös Ferenc megalapozott azzal, hogy beházasodott egy helybéli családba.⁷

Buzgó katolikus ember volt. Az 1840-es években fáradhatatlan és jó szervezőként „éneklő”, 1851 után pedig temetkezési és rózsafüzér társulatokat alapított,⁸ ezeket vezette és működtette. Nagy érdemei vannak a kunszentmártoni temetői kápolnák megépíttetésében is.⁹

Fontos kéziratos forrás egyházi énekeinek gyűjteménye, amelyet 1862-ben állított össze. Ennek darabjait részben maga írta, részben pedig az alkalomnak megfelelően hallomásból, esetleg kéziratos kötetekből gyűjtötte és szerkesztette. Énekeskönyve főleg az egyházi év ünnepeinek rendjét tükrözi. Halottas énekei pedig más kunszentmártoni virrasztói előénekesek kéziratos füzeteiben őrződtek meg napjainkra. Énekszövegeinek felismerését, szerzőségének biztos jelét az akrosztichon¹⁰ alkalmazása adja. A versfőkben elrejtette az ÖKRÖS, ÖKRÖS JÓ(Z)SEF, ÖKRÖS JÓZSEF ÉNEKE stb. szavakat, s legtöbbször jelöli azt az ismert dallamot, amelyre a verse elénekelhető volt. Ezt a két nagyterjedelmű énekgyűjteményt más írásainkban már elemeztük.¹¹ Ökrös József előszeretettel alkalmazta az akrosztichont, legtöbb énekszövegénél használta, mint pl. a Rózsafüzér Társulat jegyzőkönyvi fejezeteiben, valamint a százados céhünnepségre írott énekében. Nemcsak énekszövegeket írt, hanem prédikációkat, vallásos pró-

⁶ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Kunszentmártoni Egyesült Céh iratai, Takács céh jegyzéke 1852.

⁷ BARNA 1994.

⁸ BARNA 1998. passim

⁹ JÓZSA 1998.

¹⁰ Akrosztichon: a versfőkben megjeleníteni a szerző nevét. Népszerű költői fogás volt a népi énekszerzők gyakorlatában a múlt században, s századunk elején is. V.ö.: BÁLINT 1981.; BARNA 1983.

¹¹ BARNA 2001a., 2001b. Itt megtalálhatók a példák is.

zai szövegeket is. Ezek legfontosabb forrása az Élő Lelki Rózsafüzér Társulat jegyzőkönyve,¹² amelyben a temetői kápolnák és keresztutak felállítását szorgalmazó beszédei olvashatók. Ezek egy részét külön füzetben is leírta.

Ökrös Józsefnek a kunszentmártoni céhek megalakításának százados ünnepségére írott ünnepi köszöntő énekét a kunszentmártoni céhes iratok őrizték meg.¹³ A rövid feljegyzés azt jelzi, hogy nemcsak a vallásos élet, hanem a céhes, az iparos élet területén is elismert szervező volt, hiszen rábízta a százados ünnep megszervezését s az ünnepi beszéd elmondását. Tudta, hogyan kell egy ünnepséget megszervezni.

Fontos kéziratos forrás a kunszentmártoni Élő Rózsafüzér és Éneklő Társulat csak részben Ökrös József által írott jegyzőkönyve. A társulat egyik megalapítója, s 41 évig első számú vezetője, jegyzőkönyvírója volt. A társulat megalakulásának történetét, valamint a működés intézményi kereteinek kialakítási történetét leírva, természetesen óhatatlanul önmagáról is vallott.¹⁴ Ezekből a válogatott idézetekből a közéleti Ökrös József mutatkozik be, akinek tervei, elképzelései vannak, amelyeket meg is tud valósítani, mert tekintélye van az egyházi és világi közigazgatás vezetői, valamint polgártársai előtt. Személyiségjegyei és egyéni képességei pedig alkalmassá teszik őt a nyilvános szereplésre.

Melyek ezek a tulajdonságok és képességek? A jegyzőkönyv és egyéb írásai alapján: 1. Állandó tájékozódás, olvasás és tanulás széleskörű érdeklődés alapján, amelynek középpontjában a vallás tanítása és az egyház története, az egyházi népénekanyag valamint az ipartörténet áll. 2. Jó kommunikációs képesség, amelyet a közéletben és a mesterségben szerzett tekintélye alátámaszt és támogat. 3. Jó helyzetfelismerés, jó emberismeret. 4. Körültekintő és alapos, megfontolt tervezés. 5. Jó szervezőképesség és készség. 6. Költői véna. 7. Kiváló szónoki képesség. 8. Egyházhűség, mély vallásosság.

A 19. századi vallásossággal szemben támasztott, fentebb említett általános igényeknek (szerep) és a tömören ismertett licenciátusi hagyományoknak mindenben megfelelt Ökrös József élete és működése. Összetett, gazdag egyéniség volt: énekes ember, „főénekes”, társulati szervező, búcsúvezető, vallásos prózai szövegeket („prédikációkat”, tanításokat) író ember, termékeny énekszerző, a közösségi élet ünnep alkalmainak, szertartásainak, ünnepeinek szervezője, alakítója, irányító formálója.

A vallási ismeretekre tanító: Ökrös József prózai írásai

Ökrös József gyakorlott író, jó tollú elbeszélő volt. Mindez meg is látszik bejegyzésein. Lehetséges, hogy ebben valami szerepe lehetett a családi hagyománynak is: apja vőfélykedett, s nyilván egyéni képességei is alkalmassá tették erre.¹⁵ Egyes jegyzőkönyvi bejegyzései – főleg a számára fontosnak tűnő társulati

¹² BARNA 1998.

¹³ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, a kunszentmártoni céh iratai, 1865.

¹⁴ BARNA 1998.

¹⁵ BARNA 1998.; GUNDA 1998.

eseményekről szólók – jól megfogalmazott, kerek epikus történetek. Példának említhetem a megalakulás körülményeit (1–12. oldalak), a társulati lobogókészítés (46–48.) ennek felszentelési ünnepségét (54–55.) vagy a templomi stációs képek csináltatásának részleteit leíró (75–76.) jegyzőkönyvi fejezeteket. Ezek gyakran az élőbeszéd stílusfordulatait is jól visszaadó narratívumok.¹⁶

A Rózsafüzér Társulat által szervezett új ájtatosságokra összegyűlt tömeg kínálta alkalmakat Ökrös József arra használta ki, hogy a rózsafüzérről oktassa, tanítsa az egybegyűlteket. Erre bizonyára volt plébánosi felhatalmazása. A rózsafüzér ájtatosságát és társulatát népszerűsítő beszédeit felvette a társulati jegyzőkönyvbe is. E beszédek, a vallási propaganda jól kimunkált darabjai (pl. 39–43., 68–69. oldalakon), témájából felkészült, tájékozott, olvasott embernek és jó szónoknak mutatják őt.

Halottas énekei mellett, prózai írásaiból a gyász reprezentálásán kívül megismerjük a korabeli ember felfogását a jó halálról, a hirtelen halálról (=készületlen, váratlan halálról), a halálokokról, a halálhoz való viszonyáról és a meghalás kultúrájáról, azaz a halálhoz vezető útról. Valószínű, hogy ez nem csupán Ökrös József egyéni, vagy a szűkebb kunszentmártoni katolikus közösség véleménye, hanem a korabeli általános katolikus felfogás helyi tükröződése. Igazolják ezt az elemzésbe bevonható prózai szövegek is, amelyeket a temetői kápolnák és keresztutak felállítása érdekében mondott és írt. Hét prózai szöveget lehetett bevonni az elemzésbe: 1./ *Temetési egyletek (é.n.)* 2./ *Mária, a haldoklók segítője (é.n.)* 3./ *Halottak napján beszéd, 1854.* 4./ *Halottak estéjén elmélkedés a temetőben, 1856.* 5./ *Halottak estéjén, 1857.* 6./ *Kálvária kápolna építésére beszéd, halottak estéjén, 1868.* 7./ *1869. Az Alsó temetői kápolna toronygomb és -kereszt feltételére elmondott beszéd és versek.*

E prózai munkák egy része prédikáció. Tudomásunk szerint pedig az egyház nem engedte prédikálni a laikusokat, tartva a téves tanítás lehetőségétől. A korabeli plébánosok Ökrös Józsefnek mégis megengedték, hogy temetőben, a rózsafüzér társulat templomi miséje után (?) beszéljen, tanítson, kápolna építésére és adakozásra buzdítson.

1854 Nagypéntekjén például a kunszentmártoni Felvégben álló Vereskeresztnél¹⁷ rózsafüzéért népszerűsítő beszédet mondott. Lehet, hogy a beszéd nem saját fogalmazványa, hanem valamelyik újságból, folyóiratból vette. Ám ez sem von le semmit a jól szerkesztett szöveg értékéből. Azt pedig jelzi, hogy Ökrös József el tudta fogadni az abban leírt gondolatokat, mert hiszen továbbította is polgártársainak.

A jól megszerkesztett beszéd bevezető része ellentétpárookra épül, finoman aktualizál és apologizál. Arra utal, hogy az adott alkalommal (Nagyböjt) alig néhányan mondják csak a fájdalmas olvasót („bánatos olvasót”), pedig Kunszentmárton katolikus város. Az ok: a tudatlanság. Ezen akar ő segíteni, ezért beszél a szentolvasóról, s ismerteti beszédje vázlatát. Ennek kapcsán utal az újon-

¹⁶ E történeteket lásd BARNA 1998. a jelzett oldalakon!

¹⁷ JÓZSA 1999.

nan alakult Rózsafüzér Társulatot elítélő véleményekre (új találmány, cifra imádság¹⁸), visszautasítva azokat. Beszédének következő két részében először röviden a rózsafüzér titkait mutatja be találó hasonlatot használva (rózsa és részei: virág, tövis, levél; rózsafüzér és titkai: örvendetes, fájdalmas, dicsőséges), érthetően és képszerűen fogalmazva. Valószínű, ezek nem saját ötletei és költői képei voltak, hanem a rózsafüzéres kiadványokból meríthetett. Bár a saját szerzőség sem vethető el teljesen, hiszen tehetségét sok-sok énekszövegén láthattuk. A titkok áttekintésével az akarja megmutatni, hogy az olvasó, a rózsafüzér egyenlő a Szentírással. Nem eretnokség, s nem tévtanítás. Ezt követően minden társadalmi réteget és foglalkozást (halász, pásztor, földműves, katona stb.) megszólítva az olvasó végzésére buzdít. A foglalkozásokat bibliai párhuzamba is állítja (pl. halászok voltak az apostolok is). Még mindennapi életünk tárgyai is – ugyancsak bibliai párhuzammal – a rózsafüzérre emlékeztetnek, amely a katolikus kereszténység szimbóluma lett. Az egyház ajánlására hivatkozással legitimálni kívánja a helyi társulati kezdeményezést. Erről, kiemelve a plébános szerepét, dicsérőleg szól. Beszédjének célja az oktatás mellett buzdítás, példaadás és konfliktus-oldás is volt.

Mindezek a szövegelemek, gondolati tartalmak azt jelzik, hogy Ökrös József sok mindent elolvashatott kora kegyességi irodalmából. Hogy miket, nem tudjuk, mert alig egy-két helyen utal erre kézírataiban, általában pedig nem jelzi. De szinte biztosnak látszik, hogy vallási ismereteit a templomi igehirdetésen kívül olvasmányélményeiből is tudatosan gyarapította. Fennmaradt kézírataiban csupán egyetlen alkalommal, éppen a Szentolvasó magyarázatánál említi meg szövegének forrását „Katholika Néplapból, Október 3-dikán 1858”.¹⁹ Valószínűleg utazott is (Eger, Esztergom, Máriaradna, Baja [?]) olyan helyekre, ahol vallásos irodalmat vásárolhatott. A 19. század második felében már több kunszentmártoni család járatott újságot. Közöttük lehetett az Ökrös család is. 1861 óta a Kunszentmártonban működött a polgári olvasó egylet. Ebből a korból a jászladányi Orosz István olvasmányait ismerjük – részben. Ezek címeit – sőt nem egyszer beszerzésük módját is – leírta. Az elemzésbe bevonhatjuk ugyan a múlt századvég kunszentmártoni plébániai könyvtárát, amelynek jegyzéke fennmaradt. Ám nem tudjuk, hogy ebből Ökrös József mit olvashatott. Egy alaposabb tartalmi elemzés természetesen hozhat eredményeket, hiszen – ha nem is az énekeiben, és prózai írásaiban – Ökrös József gyakran említ példát nemcsak a Szentírás különböző helyeiről (ószövetségi könyvek, az apostolok cselekedetei, levelek), hanem a szentek életéből, az egyház történetéből. Az énekszövegek szempontjából is egy alaposabb formai és tartalmi elemzés lesz a megmondhatója, hogy kora mely énekeskönyveit használta fel, melyek énekanyagára épített tudatosan vagy szabadon használható közkincsnek tekintve szinte természetesen (mint Bálint Sándor szerint Orosz István). Amit biztosra mondhatunk, az egyrészt a Zsasskovszky énektár, hiszen az egri főegyházmegyében akkoriban azt használták, másrészt

¹⁸ Vö.: BARNA 1998. 40.

¹⁹ BARNA 1998. 46.

a kunszentmártoni Mezei kántorok énekeskönyvei, hiszen azok a legtöbb kunszentmártoni család tulajdonában megvoltak, különösen Mezey Nepomuk János 1883-as kiadású Egyházi énekkönyve. Ezekben halotti énekek is vannak.²⁰

A házi orvosságos könyv

Ökrös József orvosló, gyógyító tevékenységéről nem tudunk. Valószínűleg ezzel nem is foglalkozott. Mégsem lehet véletlen, hogy hagyatékában fennmaradt egy 48 oldalas kéziratos gyógyászati könyv.²¹ Ennek keletkezéséről és használatáról semmi közelebbit nem tudunk. Lehetséges, hogy csak a maga és családja számára írta össze ABC rendben a betegségeket, tüneteiket és gyógymódjait. De nyilvános működését ismerve az sem kizárt, hogy a köztisztelőben álló embert többen is megkeresték betegségeikkel, problémáikkal, s ő akkor segített nekik. Talán rá is vonatkozik Bálint Sándor megállapítása, miszerint az általa vizsgált „szentemberek” egyfajta „kultikus orvosi készségnek” voltak birtokában.²²

Maga a kéziratos könyv egy kisebb és egy nagyobb kéziratos füzetből áll, amit fehér és fekete cérnával összevarrtak. Borítója, címlapja nincs. Az első és az utolsó oldal eléggé elszennyeződött. Bizonyára többször folyadék ömlött rá, mert foltos és néhol az írás erősen elhalványodott. Ökrös Józsefnek nemcsak azért tulajdonítjuk, mert leszármazottaitól került elő, hanem azért is, mert Ökrös számos fennmaradt autográf írásával összevetve azonnal látszik az azonosság. Nem ismerjük a kéziratos könyv forrását. Hatvan betegség diagnosztizálását és gyógyítási javallatát tartalmazza, nagyjából következetes ABC rendben. A gyógymódok közül csupán egynél találtam „próbát” megjegyzést, ami a gyakorlatban való alkalmazásra utal. Ez pedig a hideglelés meglehetősen bizarrnak tűnő orvossága: a disznóvályú alól vett, ecetbe tett giliszta megivása. Emellett hasznos tanácsokat is ad például a gyermekgondozáshoz.²³

Közel azonos korból ismerünk egy másik kéziratos gyógyászati könyvet Mesterszállásról, amely egészen 1897-ig Kunszentmárton pusztája volt.²⁴ A mesterszállási kéziratos gyógyászati könyvet Gulyás Éva tette közzé és elemezte két közleményben is.²⁵ Megállapítása szerint a gyér orvosi ellátottság miatt a XIX. században sok családnak még szüksége volt a gyógyászati ismeretek kéziratos összefoglalására.²⁶ Ezek a kéziratos orvosló könyvek a nyomtatott orvosi könyvek hiánya miatt a 16-18. század orvosi irodalmának jellemző megnyilvánulási formái voltak.²⁷ A kunszentmártoni könyv – a mesterszállásával együtt – a házi orvosságos könyvek kategóriájába tartozik. A mesterszállási kéziratos könyvet

²⁰ BARNA 1983., 1984.

²¹ Részleteket közölt belőle TURCSÁNYI 1973. A 19. század második feléből származó kéziratot tanulmányában GULYÁS Éva tévesen 18. századnak említi. GULYÁS 1990. 338.

²² BÁLINT 1942. 25.

²³ BARNA 2002.

²⁴ BARNA 1995., BARNA – GULYÁS 1996.

²⁵ GULYÁS 1990., 1992.

²⁶ GULYÁS 1990. 335.

²⁷ SZLÁTKY 1983. 402.

„Tereffel kunszentmártoni doktornak könyvéből 1841. esztendőben” írták ki.²⁸ Gulyás Éva hangsúlyozza Pápai Páriz Ferenc *Pax Corporis*ának, valamint néhány más 17-18. századi orvosi könyvnek, különösen Juhász Máté *Házi különös orvosságok* című erős hatását az általa vizsgált kéziratra.²⁹ Egy évszázaddal korábbi (Berhida, 1798) kéziratos orvosló könyvet elemezve Vajkai Aurél arra a következtetésre jutott, hogy abban főleg Váli Mihály: *Házi Orvos Szótáratska*, valamint Méliusz Juhász Péter: *Herbáriumának* adatai bukkannak föl.³⁰

Kunszentmárton egészségügyének 18-19. századi történeti vázlatát Turcsányi István írta meg,³¹ aki végigköveti a helyi borbélyorvosok, orvosok működését a településen. Ebből megtudjuk, hogy az utolsó orvosborbély az öcsödi Treffler József volt Kunszentmártonban, aki 1849-1853 között működött.³² Kunszentmárton város tanácsa 1853-ban hirdetett első ízben állást egyetemet végzett orvosdoktor részére.³³ Valószínű, hogy a mesterszállási kéziratos könyvhöz hasonlóan Ökrös József is valamelyik kunszentmártoni borbélyorvos könyvét használta forrásul. Ezen a ponton azonban már találgatásokra vagyunk utalva.

A kézirat helyi jelentősége mellett fontos dokumentuma a 19. század utolsó harmada alföldi mezővárosi népies gyógyító gyakorlatának. Jelzi, hogy az állatgyógyítás mellett az emberorvoslásban is szerepet kaptak nyomtatott és kéziratos gyógyászati könyvek.³⁴ Egyetérthetünk Gulyás Éva megállapításával: azzal, hogy bizonyos nyomtatott orvosi könyvekből kéziratos füzetekbe kerültek gyógymódok, eljárások, megnyílt az út a gyógymódok folklorizációja előtt.³⁵ Ökrös József kéziratos recept-könyve sem más tehát, mint írásba foglalt szóbeli kultúra.

Néhány tanulság Ökrös József és 19-20. századfordulós társai

Láttuk tehát, hogy Ökrös József szerepvállalásában megvoltak mindazok a funkciók, amelyek tevékenységét a licenciátusával összekötik, s netán azonosítják: búcsúvezető, énekszerző, előénekes, a paraliturgia szervezője, társulatalapító, vallási ismeretek közvetítője. Nem keresztelt, nem esketett és nem temetett azonban, arra szükség sem volt, hiszen a 19. században Kunszentmártonban már több pap is működött. A liturgia szolgálatára 1845-ben alakult meg az

²⁸ GULYÁS 1990. 338.

²⁹ GULYÁS 1992. 405.

³⁰ VAJKAI 1975. 245–246.

³¹ TURCSÁNYI 1973.

³² GULYÁS 1990. 337. Bár ennek kissé ellentmond, hogy a mesterszállási kéziratos könyv címlapján „Tereffel kunszentmártoni doktorként” szerepel már 1841-ben is.

³³ TURCSÁNYI 1973. 79.

³⁴ BARNA 1981. A kunszentmártoni plébániai könyvtár anyagában megmaradt néhány állatgyógyászati könyv is. Ezekben a margón vagy külön papíron megjegyzések olvashatók, hogy használók mely betegségekre és mely gyógymódokat használták. A kunszentmártoni plébániai könyvtár általam ismert 1870-es jegyzéke azonban nem tartalmaz emberorvoslással foglalkozó könyveket, amelyek forrásául szolgálhattak volna Ökrös József kéziratos orvosló könyvének. Bizonyára máshol kell a forrást keresnünk.

³⁵ GULYÁS 1992. 405.

Énekes Társulat, a helyi népnyelvben *Szent Lélek Céhe* Ökrös József vezetésével. Ez ugyan három éves működés után magától megszűnt, ám mégis az egyesületi gondolat fenntartója lett, s így újabb társulat megalakításának inspirálójává vált a következő évtizedben. Miután a liturgiában való segédkezés és közreműködés Kunszentmártonban elsősorban a mindenkori kántorok³⁶ feladata volt, az énekesek, így Ökrös József is főleg a paraliturgiát szolgálták ki. Nagy érdemei vannak a kunszentmártoni temetői kápolnák építtetésében is.³⁷ Kezdeményezője volt a temetőnyitásnak, a stációk és a kápolna építtetésének. Ezáltal újabb szakrális teret alkotott Kunszentmárton közössége számára, amely nemcsak a hivatalos liturgiák, hanem a paraliturgia színterévé is vált 1869 után. Az Alsó temetői kápolna pedig egyfajta *deponia pia* funkciót is betölt immár közel másfél évszázada.³⁸

Ökrös József tevékenységével és „egyházias kultúrájával azt a szakadékot hidalja át, ami a jozefinizmus kényelmes józanságában nevelkedett lelkipásztor és a vallás heroikus élményét hordozó nép között sokszor vált a 19. század folyamán olyan feltűnővé”, – idézzük Bálint Sándor megállapítását.³⁹ Elfogadva Bálint Sándor véleményét, azt érvényesnek tekintjük Ökrös Józsefre is: „a XVIII. század katolikus újjászületésében ismét paphoz (jutó közösségekben) a licenciátusok hivatása tulajdonképpen véget ért volna, de régi szerepkörükből több mozzanatot, így a búcsúvezetést, templomi előimádkozást és éneklést, egyéb tennivalókat, egyszerűen a helyi hagyományt továbbra is megtartják ... E típus serénykedik a régivágású közösségek, jámbor társulatok vezetésében. Bizonyos az is, ... hogy a kultuszban ők őrzik ... a parasztság jellemző kollektív megnyilatkozásait, orális gyakorlatát”.⁴⁰

Ökrös József ezzel szemben, vagy ezek mellett elsősorban az írással élt. Kéziratot, sőt, nyomtatásban is megjelentetett énekszövegeit nem tekintjük azonban másnak, mint írásba foglalt / kinyomtatott szóbeli, orális közköltészetnek.

Ökrös József az átlagosnál magasabb egyházas műveltségű, öntudatos ember volt, aki tudatosan felvállalt szerepkörében a licenciátus hagyományok folytatója és a típusnak tekintett jászladányi Orosz István méltó kortársa volt. Az a típus, aki – ismét Bálint Sándort idézve – „a közösség szószólója, az ünnepek szertartásmestere, aki biztosítja a hagyományos rendet, ismeri az íratlan tradíciókat, amelyeknek értelme talán már el is homályosult, mégis ragaszkodnak hozzájuk, mert valami magasabb szimbolikus jelentést éreznek bennük. Ez a személyiség meg tudja adni Istennek, ami Istené és az embernek, ami az emberé. Ismeri az évszázados kultikus gyakorlatot, az ünneplés etikettjét, vagy legalábbis annak beidegzett formáit és így képes arra, hogy a közösség egyes tagjaiért ... Isten, ember előtt helyt álljon. ... Ügyel a közösségi kultusz teljességére, amelyet

³⁶ BARNA 1983., 1984.; DÓSA – SZABÓ 1936. 177–193.; BÁLINT 1942. 30.

³⁷ BARNA 1995.; JÓZSA 1998.

³⁸ A temetői kápolnák esetében ez nem egyedülálló dolog. Hasonló szerepe van a tápéi Ótemető kápolnájának is, amely tárgyaiban az elmúlt másfél évszázad népi vallásosságának, lelkiségi áramlatainak is lerakata lett. Lásd: BARNA 2003.

³⁹ BÁLINT 1942. 26.

⁴⁰ BÁLINT 1942. 27.

a pap műveltsége, társadalmi helyzetének különbözőzése folytán már nem tölt be egészen.”⁴¹ Bár elismeri plébánosa, papja tekintélyét, a maga területén nagyfokú önállóságot, mégpedig felelősségteljes önállóságot mutat. A maga eszközeivel végzi és segíti a hívek pasztorációját.

Úgy látszik azonban, hogy ennek az embertípusnak a 19. század végi Kunszentmártonban sem volt egyöntetű elismertsége. A helybeli születésű Dósa József plébános ugyan Ökrös József 1891. évi szóbeli lemondásakor még személyes elismeréséről és tiszteletéről biztosította, s javasolta, élete végéig hagyják meg rózsafüzér társulati világi elnöki tisztségben, egy évvel később azonban már – jegyzőkönyvi köszönettel – elfogadta írásos lemondását.⁴² Újabb egy évvel később pedig meg sem említi Ökrös József halálát a Rózsafüzér Társulat jegyzőkönyve, holott más esetében megtette. Miért? Olyan konfliktus áll a háttérben, amelyet a jegyzőkönyv lapjairól nem lehet kiolvasni? A figyelmesség Ökrös József sajátja volt, utódai pedig nem értek fel hozzá figyelmességben és szellemi színvonalban? Vagy ez a körülmény jelzése annak, hogy lejárt az ilyen szentember-típusok ideje, s a századvég vallásosságában a hozzá hasonlóknak már nem volt, lehetett szerepe? Ma már csak találgathatunk, de valószínűleg mindegyik fölvetésben lehet igazság.

Dósa József plébános aktív bekapcsolódása a társulat munkájába értelmezhető úgy is, hogy a klerikus egyház ellenőrzését a laikus vallásos társulatra és vezetőire, az énekes emberek működésére is kiterjesztette, s ezáltal a szentemberek tevékenységét visszaszorította. Ebben sok igazság lehet, hiszen a 20. században megalakult újabb vallásos társulatok már mind erős papi irányítása alatt működtek. A 19-20. század fordulójára megjelent Kunszentmártonban is egy új típusú vallásosság, amely egy erősen individualizálódott, az egzisztenciális kérdésektől erősen eltávolodott, s vasárnapi hangulattá alakított vallásosság volt. Ennek képviselői a helyi tisztviselők, a helyi birtokos réteg értelmiséggé vált tagjai. A minta értéke nagy volt. Ekkor alakult ki az „úri hölgyek” vasárnap déli fél tizenkettes ún. „szagos misére” való járása, a parasztnéppel nem keveredtek. Az izzadságszagú vallásosság a maga gyalogos zarándoklataival, vezekléseivel, keresztyárásaival és virrasztásaival visszaszorult. Bár a népi vallásosság megmaradt annak, ami volt, komplementer vallásosságnak, de mind szűkebb körben érvényesül. Még szentemberei is vannak, mai énekszerzők, előénekesek, búcsúvezetők. A racionálissá üresedett klerikus egyház, s a vasárnapi vallásosság azonban nem tud mit kezdeni velük. Vallási túlhajtást, sőt, babonáságot lát bennük és működésükben.

⁴¹ BÁLINT 1942. 15–16.

⁴² BARNA 1998. 200–201.

Irodalom

ANTALÓCZY Lajos

1986 *Az Egri Nyomda Rt. története 1893–1949.* Eger.

BÁLINT Sándor

1942 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza.* Budapest.

1981 Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései. In: *A hagyomány szolgálatában.* Budapest: Magvető Kiadó. 53–67.

BARNA Gábor

1981 Baromorvosi könyvek - népi állatorvoslás. Nagykunsági adatok a népi állatorvosláshoz. In: Dankó Imre (szerk.): *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 30. évfordulójára.* Túrkeve 183–191.

1983 „Istent dicsőítő egyházi énekkönyv”. A Mezey kántorok énekeskönyvei és énekei I–II. *Vigilia* 48. évf. 4. 264–267, 5. 337–341.

1984 Katolikus egyházi népének, énekszerzők és a folklorizáció. *Folklor és tradíció* 1. Budapest. 123–133.

1998 *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata.* Devotio Hungarorum 5. Szeged.

2001a „Örök valóságba mentem átál...” A halál és a túlvilág Ökrös József halottas énekeiben. In: Pócs Éva (szerk.) *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Budapest: Balassi Kiadó. 383–395.

2001b „Örvendez ég és föld ...” Ökrös József achrosztikonos énekei. In: Barna Gábor (szerk.): *„Nyisd meg, Uram, szent ajtódat ...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára.* Budapest: Szent István Társulat. 113–154.

2002 Egy XIX. századi kézirat orvosságos könyv és összeírója. In: Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 9. Budapest – Szeged: Kairosz Kiadó – Paulus Hungarus Kiadó. 48–66.

2003 *Egy szent raktár. A Sacred Depot.* Devotio Hungarorum 10. Szeged: Néprajzi Tanszék.

2004 „Örvendtes olvasóddal Mária tisztelünk ...” Ökrös József rózsafüzéres éneke. In: Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona (szerk.): *Az Idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* L'Harmattan – Budapest. 445–490.

BARNA Gábor szerk.

1995 *Mesterszállás. Tanulmányok a község történetéből.* Mesterszállás.

BARNA Gábor – GULYÁS Katalin szerk.

1996 *Mesterszállás - az önállóság útján 1897–1997.* Mesterszállás.

DÓSA József – SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I.* Kunszentmárton.

GRYNAEUS Tamás

1972/1973 Engi Tüdő Vince: a legenda és a valóság. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve.* Szeged. 155–184.

GULYÁS Éva

- 1990 Adatok a Jászság és a Nagykusnág XVIII-XIX. századi gyógyító gyakorlatához. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv VII.* Solnok. 335–346.
- 1992 Egy XIX. századi kéziratos gyógyítókönyv Mesterszállásról. In: Novák László (szerk.): *Hiedelmek, szokások az Alföldön I.* Nagykőrös. 401–425.

GUNDA Béla

- 1998 Az egyéniség- és személyiségkutatás kibontakozása a néprajztudományban. In: Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei és jeles alakjai.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged–Budapest. 13–25.

JÓZSA László

- 1998 Kunszentmárton múlt századi szentembere: Ökrös József. In: Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei és jeles alakjai.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged–Budapest. 233–244.
- 1999 *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Szeged.

LUGOSSY Ilona

- 1998 Varga Lajos jászsági búcsúvezető, a Verses Szentírás alkotója (1855–1909). In: Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei és jeles alakjai.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1. Szeged–Budapest. 51–67.

SÁVAI János – GRYNÆUS Tamás

- 1994 *Tüdő Vince betegei. Egy szeged-alsótanyai gyógyító ember feljegyzései.* Devotio Hungarorum 1. Szeged.

SZLATKY Mária

- 1983 *„Minden doktorságot csak ebből késértek ...” Szemelvények orvosi kézikönyvekből.* Budapest.

TURCSÁNYI István

- 1973 A népi gyógyászat Kunszentmártonban. *Tiszazugi Füzetek 1.* Kunszentmárton – Solnok. 76–85.

VAJKAI Aurél

- 1975 Egy kéziratos orvosló könyv. *Orvostörténeti Közlemények, Supplementum 7–8.* Budapest. 245–257.

BARNA, GÁBOR

A HOLY MAN FROM THE 19TH CENTURY

In the role of József Ökrös (1816-1893) one can find all those functions which bind him to the so-called licentiate: leader of pilgrimages, writer of church songs, precantor, organizer of the paraliturgy and religious societies, mediator of religious knowledges, healer. As the co-operation in the liturgy was always the task of the cantors in Kunszentmárton, birth place of József Ökrös, precantors served mainly the paraliturgy. He was initiator of opening of a new cemetery, of building of new cross way and chapel. Through this activity he formed new spaces and places for the religious community of Kunszentmárton.

With his activity József Ökrös bridges the distance between the enlightened opinion of priests and of the people's religious practice in the 19th century.